

# MJSS



MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 5. 2021. Issue 1-2.



CIP - Каталогизација у публикацији  
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње  
**COBISS.CG-ID 32743952**

**ISSN 2536-5592**

**Publisher: Center for Geopolitical Studies**



Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju  
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

**MJSS**

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

**Volume 5. 2021. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.**

**Editor in Chief:** Adnan Prekić

**Editors:** Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

**International editorial board:** John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

**Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in:** CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

**Proofreading and lecture in English:** Danijela Milićević

**Proofreading and lecture in Montenegrin:** Miodarka Tepavčević

**Address:** Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

**E-mail:** mjss@ucg.ac.me

**www.mjss.ac.me**

**Prepress and print:** Pro file – Podgorica

**Circulation:** 100 copies



**Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.**

## CONTENTS:

MONTENEGRIN-OTTOMAN BORDER RELATIONS AFTER THE BERLIN CONGRESS OF 1878

**Ivan TEPAVCEVIC** ..... p. 7

AUSTRO-HUNGARIAN INTELLIGENCE SERVICE IN MONTENEGRO (1914–1916)

**Milan SCEKIC** ..... p. 21

INDEX OF THE CYCLE OF MONEY-THE CASE OF MONTENEGRO

**Constantinos CHALLOUMIS** ..... p. 41

THE ROLE OF THE MONTENEGRIN PROSECUTOR'S OFFICE IN THE CASE OF DEPORTATION OF REFUGEES

**Balša DELIBASIC** ..... p. 59

PERCEPTION ON JULY 13 IN MONTENEGRIN NEWSPAPERS AFTER THE WAR OF THE 1990s

**Vukadin NISAVIC** ..... p. 81

THE BRITISH EMPIRE'S INTEGRATION OF PRECOLONIAL NIGERIA INTO THE BRITISH COLONIAL ECONOMY AND ITS CONSEQUENCES

**Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA** ..... p. 99

### REVIEWS:

SCIENTIFIC CONFERENCE: POST-SOCIALIST IDENTITY OF MONTENEGRO

**Jovan MUHADINOVIC** ..... p. 115

A CAPITAL WORK OF UNIVERSAL VALUE–Presentation of the book: The red idea of Montenegro

**Milan SCEKIC** ..... p. 121

ABOUT METHODOLOGY, STRUCTURE, CONTENT – Presentation of the book: Modern History of Montenegro 1988–2017

**Zivko ANDRIJASEVIC** ..... p. 127

FLOOD, EARTHQUAKE, SMOG – Presentation of the proceedings:

Contributions to the ecohistory of Bosnia and Herzegovina in the 20th century

**Minela RADUSIC** ..... p. 135

THE FIRST PRESIDENT OF SLOVENIA– Presentation of the book: Milan Kučan - The first president of Slovenia

**Amel DURUTLIC** ..... p. 141

THE ALTERNATIVE – Presentation of the book: An alternative history of Serbia

**Milan SCEKIC** ..... p. 147

PROCEEDINGS: MONTENEGRO THREE DECADES AFTER THE DEMOLITION OF THE BERLIN WALL

**Vukadin NISAVIC** ..... p. 153

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS ..... p. 159

**Glavni i odgovorni urednik:** Adnan Prekić

**Urednici:** Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

**Međunarodni uređivački odbor:** John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

**Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama:** CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

**Lektura i korektura na engleskom:** Danijela Milićević

**Lektura i korektura na crnogorskom:** Miodarka Tepavčević

**Adresa:** Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

**E-mail:** mjss@ucg.ac.me

**www.mjss.ac.me**

**Priprema i štampa:** Pro file – Podgorica

**Tiraž:** 100 primjeraka



**Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.**

## SADRŽAJ:

POGRANIČNI ODNOSI IZMEĐU CRNE GORE I OSMANSKOG CARSTVA NAKON BERLINSKOG KONGRESA 1878.

**Ivan TEPAVČEVIĆ** ..... str. 7

AUSTROUGARSKA OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U CRNOJ GORI (1914–1916)

**Milan ŠČEKIĆ** ..... str. 21

INDEKS KRETANJA NOVCA-SLUČAJ CRNE GORE

**Constantinos CHALLOUMIS** ..... str. 41

ULOGA CRNOGORSKOG TUŽILAŠTVA U SLUČAJU DEPORTACIJA IZBEGLICA

**Balša DELIBAŠIĆ** ..... str. 59

PERCEPCIJA 13. JULA U CRNOGORSKIM NOVINAMA NAKON RATA DEVEDESETIH

**Vukadin NIŠAVIĆ** ..... str. 81

INTEGRACIJA PRETKOLONIJALNE NIGERIJE U BRITANSKU KOLONIJALNU EKONOMIJU I NJENE POSLJEDICE

**Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA** ..... str. 99

### PRIKAZI I OSVRTI:

NAUČNA KONFERENCIJA: POST-SOCIJALISTIČKI IDENTITET CRNE GORE

**Jovan MUHADINOVIĆ** ..... str. 115

KAPITALNO DJELO UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI– Prikaz knjige:  
Crvena ideja Crne Gore

**Milan ŠČEKIĆ** ..... str. 121

O METODOLOGIJI, STRUKTURI, SADRŽAJU – Prikaz knjige:

Moderna istorija Crne Gore 1988–2017

**Živko ANDRIJAŠEVIĆ** ..... str. 127

POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG – Prikaz zbornika radova:

Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću

**Minela RADUŠIĆ** ..... str. 135

PRVI PREDSDJEDNIK SLOVENIJE – Prikaz knjige:

Milan Kučan – Prvi predsjednik Slovenije

**Amel DURUTLIĆ** ..... str. 141

ALTERNATIVE – Prikaz knjige: Alternativna istorija Srbije

**Milan ŠČEKIĆ** ..... str. 147

ZBORNIK RADOVA: CRNA GORA TRI DECENIJE NAKON RUŠENJA

BERLINSKOG ZIDA

**Vukadin NIŠAVIĆ** ..... str. 153

UPUTSTVA ZA AUTORE ..... str. 159

**Original scientific article****AUSTROUGARSKA OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U CRNOJ GORI  
(1914–1916)**Milan SCEKIC<sup>1</sup>

University of Montenegro – History department, Montenegro  
Danila Bojovica bb, Niksic, Montenegro  
email: milans@ucg.ac.me

**ABSTRACT:**

The paper analyzes activities of the Austro - Hungarian intelligence service in Montenegro in the period from 1914-1916. It was prepared on the basis of the first class historical sources kept in the State Archives of Montenegro, Archives and Library Department of the National Museum of Montenegro, Library of the Historical Institute of Montenegro, the newspapers and relevant literature, which deal with Austro-Hungarian intelligence. The aim of this scientific paper is to point out that the Austro-Hungarian intelligence service was active in the period from 1914 to 1916 and present the most important operational activities carried out by its agents and spies.

**KEY WORDS:**

Montenegro; Austro-Hungary; Intelligence Service; World War I.

---

<sup>1</sup> MILAN SCEKIC: (1979. Bar) He studied history at the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica. He completed his postgraduate studies at the Faculty of Law of the University of Donja Gorica (Department of International Relations). He graduated in 2012 on the topic "Montenegrin diplomacy in the Balkan Wars", after which he enrolled in doctoral studies at the Faculty of Philosophy in Niksic. From 2008 to 2017 he worked in elementary schools "Anto Đedović", "Mrkojevići", "Yugoslavia" and the Secondary School of Education in Bar, and from October 2017 to September 2018 as Senior Researcher at the Historical Institute of Montenegro. In the same year he was aged as a teaching assistant at the Faculty of Philosophy in Niksic at the Department of History



**SAŽETAK:**

U radu se analizira djelovanje austrougarske obavještajne službe u Crnoj Gori u periodu 1914–1916. godine. U pripremi rada koristili smo prvorazredne istorijske izvore pohranjene u Državnom arhivu Crne Gore, Arhivsko-bibliotečkom odjeljenju Narodnog muzeja Crne Gore, Biblioteci Istorijskog instituta Crne Gore, zatim štampu i relevantnu literaturu, koji tretiraju tematiku austrougarske obavještajne službe. Cilj naučnog rada je da ukažemo, da je u periodu 1914–1916. godine u Crnoj Gori aktivno djelovala austrougarska obavještajna služba, i prikazemo najznačajnije operativne aktivnosti koje su sprovodili njeni agenti i špijuni.

**KLJUČNE RIJEČI:**

Crna Gora; Austrougarska; Obavještajna služba; Prvi svjetski rat.

Djelovanje obavještajne službe i njena uloga u prikupljanju podataka o neprijatelju od neprocjenjivog su značaja za državu koja se nalazi u ratu. Tim prije, jer podaci do kojih dolaze obavještajne službe za vrijeme rata, mogu biti od nemalog uticaja na tok ratnih operacija, dinamiku, a katkad i na ishod rata. Na taj način obavještajna služba, kako navodi historičar Živko Andrijašević, za vrijeme rata pomaže državi u borbi protiv neprijatelja (Andrijašević, 2017, 253). Iako je u odnosu na srpski, crnogorski front za Austrougarsku bio od sporednog značaja, aktivno djelovanje austrougarskih agenata i špijuna u Crnoj Gori od 1914. do 1916. godine, ukazuje da austrougarska obavještajna služba na Balkanu nije ništa prepuštala slučaju.

U crnogorskoj historiografiji djelovanje austrougarske obavještajne službe za vrijeme Prvog svjetskog rata do sada nije bio predmet historiografskih preokupacija, iako u domaćim arhivima postoji dosta izvora na osnovu kojih se može pratiti njeno, ali i djelovanje drugih inostranih službi u Crnoj Gori, u periodu 1914–1916. godine. No, uprkos brojnoj i raznovrsnoj građi, u crnogorskoj historiografiji istraživački radovi o djelovanju obavještajnih službi mogu se izbrojati na prstima jedne ruke. Stoga ovim radom želimo da pružimo doprinos istraživanju o djelovanju austrougarske obavještajne službe u Crnoj Gori za vrijeme Prvog svjetskog rata, ukažemo na neke od njenih vjerovatnih agenata, špijune i prikažemo najznačajnije operativne aktivnosti koje je sprovodila od 1914. do 1916. godine.

\* \* \*

Sa početkom ratnih operacija između Crne Gore i Austrougarske avgusta 1914. godine, započeo je period intenzivnijeg djelovanja austrougarske obavještajne službe u Crnoj Gori, koja je, prema navodima ruskog vojnog agenta, Nikolaja Potapova, formirana prije Prvog svjetskog rata. Svjedočenje ruskog vojnog agenta o prisustvu austrougarske obavještajne službe u Crnoj Gori za vrijeme Prvog svjetskog rata, historičarima pruža dragocjene informacije o njenim vjerovatnim agentima i operativnim aktivnostima koje je sprovodila. Posebno u crnogorskoj prijestonici, gdje su se, prema njegovom mišljenju, nalazili najznačajniji pripadnici austrougarske agenturne mreže u Crnoj Gori, koji su iz neposredne kraljeve okoline, crpili važne informacije o prilikama u zemlji, revnosno izvještavajući o tome nadležne krugove u Dvojnoj monarhiji.

Kao najistaknutije predstavnike austrougarske agenturne mreže u Crnoj Gori, Potapov navodi austrougarske državljane: Miloša Živkovića (načelnik Pres-biro-a, sekretar kralja Nikole), Dušana Gregovića (maršal Dvora), Božidara Per-azića (dvorski ljekar), Slava Ramadanovića (načelnik Ministarstva inostranih djela), Vladimira Zimonjića (ordonans kralja Nikole), Filipa Jergovića (profesor Bogoslovlje i cetinjske gimnazije), Luja Vojnovića, Lazara Tomanovića... Potapov je sumnjao da su austrougarskoj agenturnoj mreži pripadale neke crnogorske dip-lomate i bivši ministri. Ako su podaci ruskog vojnog agenta tačni, crnogorski su-veren, čiji su kompletan dvorski personal činili „ljudi privrežni Austriji”, praktično je bio okružen austrougarskim agentima. Za usluge koje su činili Monarhiji, Au-gostrougarska je preko svog poslanstva na Cetinju, na godišnjem nivou izdvajala za održavanje agenturne mreže u Crnoj Gori, „desetine, ako ne i stotine hiljada kruna”, tvrdi ruski vojni agent. Potapov takođe sumnja da su austrougarski agen-ti bili Velimir (Veljko) Ramadanović, koji je obavljao dužnost crnogorskog agenta (zastupnika) u Kotoru, i njegov saradnik, Filip Rodić, koji su nakon crnogorske ob- jave rata Austrougarskoj, otišli u Rim (Velimir Ramadanović) i Beč (Filip Đurović). Budući da je Velimiru Ramadanoviću brat obavljao dužnost načelnika Ministarstva inostranih djela na Cetinju, ruskom vojnom agentu u Crnoj Gori je bilo indikativno, zašto Ramadanović nije došao u crnogorsku prijestonicu kod brata, kada je post- alo izvjesno da može doći do sukoba između Crne Gore i Austrougarske, nego je otišao u Rim. Objašnjenje je pronašao u tome, da je Ramadanović u Rimu, po sve- mu sudeći, bio operativna veza austrougarskim agentima iz crnogorske prijeston- ice, čije je izvještaje prosljeđivao Đuroviću u Beč (Potapov, 2003, 515, 597, 675). Crnogorski ministar unutrašnjih poslova takođe je dobio informaciju o vezama Ramadanovića. U jednom dokumentu se navodi da je Crnogorski agent u Kotoru, Veljko Ramadanović, mobilisan na početku rata u austrougarsku vojsku: „Pošao je juče na jednoj torpednjači, ne zna se đe a računa se u Kastel Novi“(DACG, sekretar Ž.Nikčević). Iako Potapov ne iznosi konkretne dokaze koji austrougarske državlj- jane terete za pripadnost agenturnoj mreži Dvojne monarhije, njegove sumnje u neke od navedenih ličnosti, podudaraju se sa arhivalijama i svjedočenjima nekih savremenika, koja nedvosmisleno potvrđuju da je u Crnoj Gori od 1914. do 1916. godine, djelovala dobro organizovana mreža austrougarskih agenata.

Operativne aktivnosti koje su obavljali austrougarski agenti i špijuni u Crnoj Gori u periodu 1914–1916. godine, pretežno su se sastojale od prikupljanja obav- ještajnih podataka, vršenja špijunaže, širenja lažnih vijesti i sabotiranja sredstava

komunikacije. U obavljanju ovih poslova austrougarski agenti i špijuni u Crnoj Gori, pokazali su zavidne organizacione i operativne sposobnosti, u čemu su im zdušno pomagali ljudi iz neposredne okoline kralja Nikole, koji su po crnogorskoj prijestonici „vojne tajne” prepričavali „kao na pijaci”. Zbog toga je, tvrdi Potapov, načelnik štaba crnogorske Vrhovne komande, general Božidar Janković, bio primoran da opomene crnogorskog suverena, da ne čita pred cijelom dvorskom svitom izvještaje Vrhovne komande, jer su Austrougari bili veoma dobro obavješteni o njenim planovima i operativnim aktivnostima. Sumnje da neprijatelj raspolaže informacijama crnogorske Vrhovne komande, Janković je potkrijepio činjenicom da su 17. avgusta 1914. godine (stari kalendar) Austrougari spremno napali odred Mitra Martinovića koji se tek bio uputio u pravcu Goranskog (Potapov, 2003, 601).

Imajući u vidu da je ruski vojni agent raspolagao podacima da je crnogorski suveren okružen austrougarskim agentima, teško je povjerovati da kralj Nikola o tome nije znao ništa. Tim prije jer očigledno nije uvažio dobronamjernu opomenu generala Jankovića, koji se nekoliko mjeseci nakon rata povjerio ruskom vojnom agentu, da „svaka operativna akcija crnogorske Vrhovne komande odmah biva poznata Austrijancima” (Potapov, 2003, 675). To nedvosmisleno potvrđuje da je austrougarska obavještajna služba za vrijeme rata imala agente u važnim crnogorskim institucijama, koji su je revonosno izvještavali o prilikama u Crnoj Gori i situaciji na frontu. Posebno u crnogorskoj Vrhovnoj komandi, koja zahvaljujući dobroj informisanosti i organizacionim sposobnostima austrougarskih agenata, svojim operativnim aktivnostima nije mogla lako iznenaditi neprijatelja. Naprotiv, iz raspoložive arhivske građe da se zaključiti, da su austrougarske vojne vlasti bile veoma dobro upućene u njene planove i zamisli, što je bez intenzivnog djelovanja njenih agenata u Crnoj Gori bilo nezamislivo.

Da je austrougarska obavještajna služba u Crnoj Gori odlično obavljala svoj posao, svjedoči izvještaj koji je načelnik crnogorske Vrhovne komande, general Božidar Janković, uputio krajem februara 1915. godine komandatu Lovčenskog odreda, brigadiru Petru Petroviću Njegošu, u kome mu saopštava da se već duže vrijeme, mnogi događaji koji se dešavaju u Crnoj Gori, i na pojedinim graničnim frontovima, posebno na Lovčenskom frontu, „odmah saznaju od neprijatelja, koji preduzima odgovarajuće mere prema dotičnim prilikama i događajima”. To je za načelnika Vrhovne komande bila nedvosmislena potvrda, „da se u zemlji i graničnoj prostoriji nalaze nevaljali ljudi koji služe neprijatelju kao špijuni i dostavljaju mu

sve događaje i promene kod naše vojske a koji su od interesa za njega”. Za to mu je sugerisao, da posebnu pažnju obrati na stanovništvo koje se nalazilo na području njegovog graničnog fronta, posebno na sumnjive i nepouzidane osobe, kojih izgleda nije bilo malo u primorskim krajevima koje je zauzela crnogorska vojska (ABO NMCG, Đeneral B. Janković načelnik).

Nakon početka ratnih operacija vlast u Crnoj Gori suočila sa širenjem neistinitih glasina, čiji je cilj bio da izazovu defetizam kod stanovništva, što je očigledno bila jedna od najvažnijih operativnih aktivnosti koju su austrougarski agenti odlično obavljali u Crnoj Gori. U prilog tome svjedoči telegram koji je pod oznakom stroge povjerljivosti, crnogorski ministar unutrašnjih djela, Savo Vuletić, uputio 4. avgusta 1914. godine (stari kalendar) zastupniku predsjednika Ministarstskog savjeta, Ristu Popoviću, izvještavajući ga, da se resor kojim rukovodi nalazi „na mucu od proturanja u narodu raznih glasova o ratnim događajima”. Nastojeći da preko područnih organa demantuje neistinite glasine koje su kružile u narodu, Vuletić ističe da je došao do nepobitnih dokaza, da njih smišljaju („kuju sami netačne vijesti”) određena lica iz crnogorske Vrhovne komande i Dvora, „pa ih proturaju kao pozitivne”(Zbornik, 2021, 79). Budući da se Vuletićeva saznanja podudaraju sa Potapovljevim podacima o djelovanju agenata Dvojne monarhije u crnogorskoj prijestonici, širenje lažnih glasina očigledno je bilo djelo austrougarske agenturne mreže u Crnoj Gori.

Crnogorsku vlast najviše je uznemiravalo to što neistinite glasine o prilikama na crnogorskom i savezničkim frontovima, nije mogla lako da suzbije. Posebno s jeseni 1914. godine, kada je u Crnoj Gori zavlдалo „neobično raznošenje glasina”, čiji su autori vješto ukrivali svoj trag. Vlast i stanovništvo najviše su pogađale neistinite vijesti da su kompletni bataljoni crnogorske vojske, čak i brigade, uništene u ratu. Činjenica da su se ove glasine u Crnoj Gori širile u trenucima kada crnogorska vojska nije imala gubitka („kada nije ni jedan naš vojnik ginuo”), ukazuje da su iza njih stajale osobe koje su bile dobro upućene kakve su prilike vladale u crnogorskoj vojsci. Iako su vlasti bile odlučne u namjeri da strogo sankcionišu svakog ko protura neistine glasine(DACG, raspis), afera o vijestima da su Austrougari zauzeli Pljevlja (nekoliko dana prije nego će se to zaista desiti), u koju su bili upleteni Jovan Matanović, član Civilne kuće, i Božidar Perazić, dvorski ljekar, sve su prilike, okončana je bez sankcija za njene aktere. Navodno je kralj Nikola saopštio Peraziću da je pad Pljevalja izvjestan, dok je dvorski ljekar izgleda kazao Matanoviću da se austrou-

garske trupe već nalaze u njima (Perazić se na saslušanju branio da to nije kazao). Nakon što je saznao za ovu vijest, Matanović se potrudio da se ona proširi izvan dvorskih zidina (DACG, zapisnik). Bez obzira na to čijom krivicom se pronijela vijest o zauzimanju Pljevalja, činjenica da su u ovu aferu bili upleteni ljudi iz neposredne kraljeve okoline, jasno ukazuje odakle su se širile defetističke vijesti.

Prema svjedočenju Rista Popovića, ova afera se završila tako što je ministar unutrašnjih poslova, Savo Vuletić, na saslušanju utvrdio da Jovan Matanović „najprije neki glas pronio”. Iz zapisnika o saslušanju može se naslutiti da je Jovan Matanović zaista imao više krivice za proturanje ove vijesti, ali to ne abolira Božidara Perazića odgovornosti za proturanje raznih drugih glasina za vrijeme rata. Tako Risto Popović tvrdi da je tokom rata nekoliko puta savjetovao i upozoravao doktora Perazića, koji mu je inače bio kum, „da se uzdržava od kritikovanja crnogorskih stvari a hvale austrijskih”, budući da se Crna Gora nalazila u ratu sa Dvojnomo monarhijom, ali da ga Perazić nije poslušao. Naprotiv, omalovažavao je „sve što je crnogorsko”, tvrdio da u crnogorskoj vojsci nema ni 20.000 vojnika, da Crnogorci nijesu junaci, što je pokrijepljivao navodima o lošem držanju crnogorske vojske na Bardanjoltu 1912. godine, i slično (BIICG, Dnevnik, 4-5).<sup>2</sup>

Zbog prisustva nemalog broja austrougarskih dezertera koji su pronašli utočište u Crnoj Gori prije početka Prvog svjetskog rata, crnogorska vlast, kao mjeru predostrožnosti, predlagala je da se austrougarski državljani njemačke i mađarske nacionalnosti, koji su kao vojni bjegunci pronašli utočište u Crnoj Gori, kao i svi koji se na bilo koji način učine sumnjivi vlastima, smjeste u vojne garnizone u kojima bi se nalazili pod nadzorom. S druge strane, austrougarske dezertere slovenskog etničkog porijekla, naročito Srbe, vlast je planirala da uvrsti u redove crnogorske vojske (DACG, S.Vuletić). Iako je podozrivost prema austrougarskim državljanima njemačke i mađarske nacionalnosti bila prirodna zbog opasnosti od špijunaže, čini nam se da su objektivniju prijetnju po bezbjednost Crne Gore predstavljali podanici Dvojne monarhije slovenske etničke pripadnosti. Posebno iz krajeva koji su se nalazili u blizini crnogorske granice. Tim prije, jer su ih poznavanje jezika, terena i crnogorskog mentaliteta, više od ostalih austrougarskih državljana, preporučavale za obavještajni rad u Crnoj Gori.

<sup>2</sup> Interesantno, primjećuje Popović, da je i vojni agent Srbije u Parizu, bivši ministar vojni, Dušan Stefanović, osporavao brojnu snagu crnogorske vojske, tvrdeći početkom 1915. godine, da ona ima oko 30.000 vojnika, iako je sa regrutima njeno brojno stanje u tom momentu iznosilo oko 50.000 ljudi.

Svjesne toga, kao i činjenice da je u primorskom dijelu (područje Spiča, budvanski kraj i dio Grblja) koji je zauzela crnogorska vojska 1914. godine, stanovništvo bilo prilično lojalno Austrougarskoj, crnogorskim vojnim vlastima je sugerisano da se žiteljima tih krajeva, naročito ženama, zabrane posjete članovima porodice koji su se kao vojni obveznici nalazili u dijelu grbaljskog kraja pod kontrolom austrougarske vojske, kako ih ne bi izvještavale o prilikama na graničnom sektoru. S obzirom na to da je na prostoru Primorja koji je zauzela crnogorska vojska, živio izvjestan broj ljudi koji su bili veoma naklonjeni Austrougarskoj, iz predostrožnosti su internirani na Cetinje: pop Marko Zec iz Pobora, pop M. Knežević i načelnik (predsjednik) grbaljske opštine, Niko Vukadinović (ABO NMCG, S. Vuletić).

Imajući u vidu da su Austrougari bili unaprijed upoznati sa aktivnostima koje je preduzimala crnogorska vojska, vojne vlasti sumnjale su da austrougarski špijuni „sa neke podesne tačke iz Grblja i ostalog Primorja dostavljaju neprijatelju stanje na našem bojištu naročito ugovorenim znacima” koje su slali kotorskim utvrđenjima, lađama, a sumnjalo se čak i da postoji „kabal u moru, kojim se tajno sa neke tačke javlja sve što se dešava na crnogorskom ratištu”. S koliko uspjeha su austrougarski agenti obavljali povjerene dužnosti, najbolje svjedoči podatak da crnogorske vlasti nijesu mogle olako da im uđu u trag, i pohvataju ih. Naprotiv, primorane su bile da organizuju kontrašpijunažu „od ljudi vičnih i okretnih ovome poslu”, koji bi se bavili hvatanjem špijuna i prikupljanjem podataka obavještajne prirode o neprijatelju (ABO NMCG, đeneral B. Janković).

Budući da nijesu mogle lako da spriječe djelovanje austrougarskih špijuna, crnogorske vojne vlasti, marta 1915. godine, donijele su set mjera, čija je stroga primjena trebalo da doprinese većoj bezbjednosti zemlje, spriječi vršenje špijunaže i onemogućí neprijatelju da prikuplja informacije o crnogorskoj vojsci i prilikama u zemlji. Kako je crnogorska vojska za kratko vrijeme zauzela veliku neprijateljsku teritoriju (na Primorju, u Bosni), vojne vlasti zahtijevale su od civilinih, da posebnu pažnju obrate na žitelje iz osvojenih oblasti i pograničnih rejona, ne dozvoljavajući im slobodno kretanje bez prijava i objava opštinskih vlasti, u kojima će biti precizno navedeno mjesto gdje idu, i vrijeme koje će provesti na putu. Pritom, lokalnim vlastima je sugerisano da objave izdaju isključivo „čestitim i ispravnim građanima”, koji su zaista imali potrebu da određeno vrijeme napuste mjesto stanovanja. Strog i konstantan nadzor opštinske vlasti morale su da vode nad svim nepoznatim ljudima koji dolaze u njihovu opštinu, a koji su bili dužni

da se po dolasku prijave seoskom kmetu ili opštinskoj vlasti. Obavezan da prijavi dolazak nepoznatih ljudi, bio je svaki domaćin kod koga je nepoznata osoba došla, dok su seoski kmetovi ili opštinska vlast, bili dužni da precizno evidentiraju odakle je ta osoba, zašto je došla, koliko će se vremena zadržati, gdje ide i slično. Lokalnim vlastima sugerisano je da naročitu pažnju obrate na nepoznate sitne trgovce, agente, trgovačke posrednike (senzale), izbjeglice, krijumčare, čobane, sumnjive stanovnike, strance i besposličare. „Jednom rečju na ljude koji nemaju stalnog zanimanja, koji češće dolaze i odlaze.” Nad sumnjivim stanovnicima morao se voditi strog i stalan nadzor, a čim bi ih vlast uhvatila da se bave bilo kakvim sumnjivim poslom u korist neprijatelja, obavezna je bila da ih odma preda sudu. U varošima gdje je stanovništvo bilo brojnije, pa je i frekvencija putnika bila veća, opštinska i policijska vlast morale su da raspolažu tačnim informacijama o kretanju stanovništva i putnika, dok su vlasnici hotela i malih kafana bili u obavezi „da svakodnevno podnose tačne izveštaje o kretanju dolazećih i odlazećih putnika”. No, da se bezbjednost zemlje ne prepušta samo lokalnoj vlasti, policiji i savjesti hotelijera i ugostitelja, vlastima u varošima preporučivano je, da imaju makar jednog povjerljivog čovjeka „koji bi obliazio kafane, javna mjesta i ulice i pratio kretanje putnika”. Lokalna vlast je imala ingerencije da prema svim sumnjivim osobama upotrijebi „odlučne i najstrožije mjere”. Najveću budnost vlasti su morale da pokažu u pograničnim mjestima, u kojima se intenzivnije odvijao saobraćaj putnika. To se posebno odnosilo na vodeni saobraćaj koji je povezivao Vir i Plavnicu sa Skadrom, pristaništa na Primorju i sva granična mjesta u kojima se odvijao „češći i redovan prelaz putnika”. Osim kontrole putnika, u ratnim uslovima neophodno je bilo vršiti kontrolu pisama i telegrama, i strogo zabraniti svim telegrafistima i telefonistkinjama, da prislušuju i saopštavaju sadržinu telegramske i telefonske saobraćaja. Konačno, vlast je morala da se ozbiljno pozabavi ljudima koji rasturaju neistinite i uznemirujuće glasine. Prema ocjeni načelnika Vrhovne komande, to su bili ubjedljivo „najopasniji ljudi”, pa se sa njima moralo postupati bez milosti (DACG, đeneral B. Janković). Ujedno to je još jedna u nizu potvrda, da je pronošnje neistinitih glasina bila ne samo najznačajnija već operativna aktivnost koju su austrougarski agenti u Crnoj Gori obavljali sa najviše uspjeha. Tim prije jer neistinite glasine nijesu uznemiravale samo građanstvo, već su se pronosile među bataljonina crnogorske vojske (DACG, V. Petrović), što nije bilo bez uticaja na njihovu disciplinu i borbeni moral. Iako je članom 39 Vojno-krivičnog zakona, za širenje zastrašujućih glasina u ratnim okol-



nostima s namjerom da se pomogne neprijatelju bila predviđena smrtna kazna (Glas Crnogorca, 24. jul. 1910, 2), vlast nije mogla lako da suzbije njihovo širenje.

Pored širenja neistinitih glasina, austrougarske vojne vlasti prisiljavale su svoje podanike, bez obzira na narodnost i religiju, da se bave špijunažom u korist Dvojne monarhije, i dostavljaju informacije o stanju crnogorske vojske njihovim komandama. Za taj posao, prema podacima Ministarstva unutrašnjih djela, pretežno su bili vrbovani Sloveni, i to: inženjeri, novinari i slikari. Njihov zadatak bio je da kao dobrovoljci pređu u Crnu Goru i infiltriraju se u odrede crnogorske vojske, gdje bi sa lica mjesta prikupljali podatke o njenom stanju i prilikama u zemlji. Imajući u vidu prisilu koje su vršile austrougarske vojne vlasti na svoje podanike da se bave špijunažom, ali i ozlojeđenost i mržnju žitelja Primorja, kojem su pojedine crnogorske čete nastupajući na sektoru prema Boki činile manje štete (DACG, M.V. Banović), postoje ozbiljne indicije da se među crnogorskim dobrovoljcima koji su na početku rata prešli u Crnu Goru, nalazio nemali broj austrougarskih špijuna.

Od počeka ratnih operacija između Crne Gore i Austrougarske učestala pojava bilo je kidanje telegrafskih i telefonskih kablova. Štaviše, na sektoru Lovćenskog odreda, telefonska žica ne samo da se svakodnevno kidala „na izvjesnim mjestima po nekoliko puta” već je redovno od nje nestajalo „po 2–3 metra”. S obzirom na to da su telefonske i telegrafске komunikacije nalazile u neposrednoj blizini crnogorske vojske, vojne vlasti su bile uvjerene da su subverzivne aktivnosti vršili crnogorski vojnici, i to „špijuni, izdajice i štetočine” (ABO NMCG, naredna komanda). Zasiurno da su crnogorski vojnici bili odgovorni za najveći broj subverzija. No, imajući u vidu činjenicu da je u Crnoj Gori boravio veliki broj državljana Dvojne monarhije, ne treba sasvim isključiti mogućnost da su neke od subverzivnih aktivnosti vršili austrougarski agenti. Na to ukazuje ruski vojni agent, Nikolaj Potapov, koji navodi da italijanski vojnopomorski agent na Cetinju nije nikako mogao s proljeća 1915. godine da uspostavi vezu sa italijanskom stanicom na Lovćenu, sa koje se nadgledalo kretanje austrougarske flote, budući da se svake večeri „zlonamjerno” kidalo od 50 do 100 metara telefonskog kabla. Potapov dalje navodi, da iako je stanica bila pažljivo sakrivena u planini, „brzo je bila otkrivena i bombardovana tokom preleta austrijskog aviona”. To je kod italijanskog poslanika na Cetinju izazvalo sumnju, „da je neko na visokom položaju u gradu Cetinju povezan tajnom vezom sa Kotorom”. Štaviše, italijanski poslanik kazao je srpskom kolegi „da između Cetinja i Kotora stoji direktna telegrafska i telefonska veza, jer ‘Austrijanci i suviše brzo

saznaju o svemu što mi ovdje radimo...” Njihove sumnje dodatno je podgrijavalo bombardovanje „mjesta koje su Italijani izabrali za svoju centralu bežičnog telegrafa”, koje su držali „u velikoj tajnosti”, kao i kidanje telefonske veze između Cetinja i Podgorice, što će samo uvjeriti diplomatski kor da u crnogorskoj prijestonici ima „malo krupnije gospode koja su povezana direktno s našim neprijateljima”. Od tih sumnji nijesu bili pošteđeni ni prijestolonasljednik Danilo i kralj Nikola, koga je italijanski pomorski ataše, Enriko Akamež<sup>3</sup>, otvoreno nazivao ‘taj ološ’(Potapov, 2003, 519, 773, 778, 789, 799, 807).<sup>4</sup>

Saznavši da austrougarske vojne vlasti primoravaju svoje podanike da se bave špijunažom, komandant Lovećnskog odreda, uputio je 11. avgusta 1914. godine (stari kalendar) naredbu starješinama i vojnicima Odreda, da strogo motre na svim predstražnim mjestima, logorima i putevima, na kretanje mjesnog stanovništva, dobrovoljaca, vojnih bjegunaca i drugih lica koji izazivaju sumnju i podozrenje. Ako bi se kojim slučajem primjetilo kretanje takvih osoba, područni organi, imali su ovlašćenja od komandata Odreda, da ih odmah zaustave, svežu, a po potrebi („u slučaju pokušaja bjegstva”) i oružjem primoraju „na poslušnost”. Nakon hapšanja, takve osobe najprije je trebalo uputiti četnim i bataljonskim komandantima, koji bi ih nakon sastavljanja kraćeg zapisnika, odmah sproveli komandi Lovećnskog odreda. Napokon, komandant Odreda saopštio je područnim oficirima i vojnicima, da su „strogi nadzor, opreznost i dobro motrenje” bili jedini garant da ih neprijatelj neće iznenaditi (ABO NMCG, naredba 11. avg). Uistinu bio je u pravu, iako je u praksi teško bilo uspostaviti apsolutnu kontrolu nad kretanjem stanovništva na potezu od Lovćena do Bojane.

No, dok su crnogorske vojne vlasti doznale čime se bavi neprijateljska strana, u Crnoj Gori, po svemu sudeći, već se nalazio nemali broj austrougarskih špijuna. Za crnogorske vojne vlasti to nije bilo iznenađenje. Naprotiv, svjesne su bile da se nakon izbijanja sukoba sa Austrougarskom, u dobrovoljačkim jedinicama crnogorske vojske zasigurno nalazi izvjestan broj austrougarskih agenata i špijuna. Tako je prilikom formiranja dobrovoljačkih četa od stanovništva iz posjednutog

3

<sup>4</sup> Ruskom vojnom agentu je veoma bilo sumnjivo, što avgusta 1914. godine, tokom bombardovanja Bara, „nijedan granata nije ispaljena u pravcu prestolonasljednikove vile“. Takođe, čudno mu je bilo da prijestolonasljednik Danilo, prilikom boravka u Baru, sredinom 1915. godine, nije strahovao da će se dvorac u kome je boravio naći na meti austrougarskih brodova i aviona. „Takva sigurnost se nesumnjivo temelji na nekoj pomalo ‘prljavoj’ osnovi”, uvjeren je bio Potapov.

dijela Primorja, šef štaba Lovčenskog odreda, Petar Lompar, naredio komandantu Srednje kolone, brigadiru Niku Pejanoviću, da se nad dobrovoljcima iz Austrougarske vodi strog nadzor, prati njihovo kretanje i rad, jer postoji realna opasnost da među njima ima „špijuna i agenata austrijskih vojnih vlasti”(ABO NMCG, komandir P. Lompar).

Sumnje da se nemali broj austrougarskih podanika slovenske etničke pripadnosti bavi špijunažom u Crnoj Gori, potvrdilo je hapšenje jednog austrougarskog špijuna, jula 1915. godine, na sektoru Herecegovačkog odreda. Tokom isljeđivanja kojem je bio podvgrnut, ovaj austrougarski špijun kazao je komandi Hercegovačkog odreda, da su u pravcu Cetinja i Grahova upućena četiri špijuna iz hercegovačke opštine, i to: Antun Anteljević, (46–48 godina), Mihailo Mršić (24), Anton Valentić (22) i Pavo Tomašević (28). Prema njegovim saznanjima, postojala je vjerovatnoća da će se ova lica crnogorskim vlastima prijaviti uniformisani, pod izgovorom da su vojni bjegunci, a moguće i u civilnom odjelu. Vjerovatnoća da su sa sobom imali oružja, prema njegovim riječima, bila je mala. Time je samo potvrdio ono što su u principu crnogorske vojne i civilne vlasti znale, da austrougarski špijuni uglavnom prelaze u Crnu Goru pod izgovorom da su vojni, civilni bjegunci ili dobrovoljci. Ali činjenica da se u momentu kada je isljeđivan ovaj austrougarski špijun, pomenute osobe nijesu prijavile crnogorskim vlastima, govori da su vjerovatno imala druga zaduženja u Crnoj Gori(ABO NMCG, pukovnik P. Pešić).<sup>5</sup> U svakom slučaju, činjenica da je njihov identitet i područje na kome su djelovali bilo poznato vlastima, trebalo je da ubrza njihovo hapšenje, spriječi dalje djelovanje, otkrije namjere neprijatelja i eventualno identitet drugih špijuna u Crnoj Gori. Tako je vlast dolazila u posjed dragocjenih informacija koje su trebalo da parališu akcije austrougarske obavještajne službe. Zasigruno da je jedna od važnijih informacija do kojih je došla crnogorska Vrhovna komanda tokom isljeđivanja jednog špijuna, bila da se na prostoru između Budve i Kotorala nalazi jedan „konaval gdje se kriju austrijski špijuni”(ABO NMCG, P. Lompar šef štaba). Uz brojne druge izvore koji svjedoče o

5 1. Antun Anteljević, stasa viskog, kose smeđe, brci dugački, nos dugački, lice dugačko, usta pravilna, očiju smeđih, po zanimanju težak. Drugih osobina i znakova nema; 2. Mihailo Mršić, stasa srednjeg, kose zagasito crne, nosa pravilna, brci mali i crni, oči grahoraste, lice dugo, godina 24, pismen, svršio tri razreda trgovačke škole, po zanimanju trgovački pomoćnik, osobenih znakova nema; 3. Anton Valentić, stasa srednjeg, kose plave, nosa pravilna, brci jedva počeli, lice dugo, usta pravilna, godina 22, svršio osnovnu školu; 4. Pavo Tomašević, stasa srednjeg, kose plave, nosa plosnog, malog, brci žuti, očiju grahorastih, lica okruglog, usta pravilna, godina 28, zanimanje drvodelja, svršio osnovnu školu, osobnih znakova nema. Četvorica pripadaju opštini hecegovačkoj u jednom dijelu kojem je Antun Anteljević knez seocki”.

djelovanju austrougarske obavještajne službe, iskaz ovog špijuna samo potvrđuje da se na Primorju nalazila važna baza za obavještajni rad protiv Crne Gore. Istina, crnogorske vojne vlasti preko svojih povjerenika raspolagale su informacijama, da su i na ostalim sektorima granice Austrougari vrbovale određene ljude, da se bave špijunažom u Crnoj Gori. Štaviše, bio im je poznat identitet tih osoba (DACG, kapetan V. Baćović).

Stoga je crnogorska vojna vlast bila veoma podozriva prema dobrovoljcima iz primorskih krajeva Austrougarske, iako je komanda Lovćenskog odreda planirala da radi obavljanja poslova špijunske prirode neke austrougarske podanike uputi u Tivat, Radoviće, Heceg Novi i druge tvrđave. Ali za tako povjerljiv posao, prema mišljenju brigadira Nika Pejanovića, među dobrovoljcima teško je bilo naći pouzdane ljude. Štaviše, Pejanović je tvrdio da mu je većina dobrovoljaca iz Grblja veoma sumnjiva, ne samo za ovaj već za neuporedivo lakše poslove. Pritom, sve i da su mogli lako ući u Boku neprimjećeni, prema njegovom mišljenju, „ne moguće se bilo vratiti” u Crnu Goru neopaženo. Tim prije, jer je postojala velika vjerovatnoća da će ih na tom terenu prepoznati neko od lica, koja su se bavili špijunažom. S druge strane, dobrovoljci sa područja Brajića, prema Pejanovićevom mišljenju, bili su apsolutno nepogodni za vršenje poslova špijunske prirode, budući da nijesu najbolje poznavali teren Boke („Brajići su podalji, te im je zemljište nepoznato”) (ABO NMCG, brigadir N. Pejanović). U svakom slučaju, namjera komande Lovćenskog odreda da dobrovoljce sa Primorja iskoristi za vršenje špijunskih poslova, po svemu sudeći, nije dala dobre rezultate.

Nasuprot njima, više izvora potvrđuje da su stanovnici ovih krajeva za potrebe austrougarskih vojnih vlasti bavili špijunažom. Stoga su crnogorske vojne vlasti, neke od žitelja Primorja zatočile sa ostalim austrougarskim zarobljenicima u unutrašnjost zemlje. Tako se u Komandi zarobljenika u Podgorci krajem novembra 1914. godine (stari kalendar) nalazilo osmorica Srba iz Budve, i to: Pero Zec, Savo I. Zec, Savo Đ. Zec, Marko Kuzman, Simo Šumar, Niko Ivanović, Niko Rafailović i Vuko Zec (DACG, spisak zarobljenika). No, to su bili samo neki od austrougarskih podanika koje je crnogorska vlast sumnjičila za špijunažu, s obzirom na to da su tri mjeseca ranije, „najvišom milošću Vrhovnog komandanta”, kralja Nikole, bile izdate propusnice za povratak kućama osmorici žitelja Primorja, od kojih su neki kao austrofilii bili internirani u crnogorsku prijestonicu (ABO NMCG, kapetan V.

Zimonjić).<sup>6</sup> Inače, prema podacima crnogorskog Ministarstva unutrašnjih djela, na području Spiča, budvanskog kraja i dijela Grblja, koji je zauzela crnogorska vojska, živjelo je „dosta” ljudi koji su u manjoj ili većoj mjeri bili privrženi Austrougarskoj (ABO NMCG, S.P. Vuletić). Samim tim, crnogorske vlasti imale su mnogo razloga da sumnjaju, da među žiteljima Primorja zasigurno ima priličan broj austrougarskih špijuna.

Osim žitelja Primorja, crnogorska vlast je na početku rata raspolagala informacijama da u unutrašnjosti zemlje i prekograničnim krajevima Crne Gore boravi nekoliko inostranih državljana, koji su predstavljali ozbiljnu opasnost po bezbjednost zemlje. Jedna od tih osoba bio je albanski državljani, izvjesni Jako Deda, koji se bavio trgovinom u Viru, a koga je lokalna vlast sumnjičila da se bavi špijunažom, budući da su mu braća službovala u austrougarskoj i italijanskoj kancelariji u Skadru. Iako nijesu raspolagali dokazima koji bi albanskog državljanina zbog bavljenja špijunažom odveli na optuženičku klupu, činjenica da su njegova braća radila u austrougarskim i italijanskim institucijama u Skadru, u ratnim okolnostima bio je dovoljno ubjedljiv argument, da predsjednik opštine u Viru iz predostrožnosti predloži Oblasnoj upravi u Baru da se protjera iz Crne Gore(DACG, sekretar Ž. Nikčević). Istim rezonima rukovodila se i Oblasna uprava u Baru, kada je na početku rata naredila svim albanskim i austrougarskim podanicima, službenicima Barskog društva, da napuste Bar(DACG, barsko društvo).<sup>7</sup>

Kao posebno opasnu osobu kojoj je trebalo uskratiti gostoprimstvo u Crnoj Gori, Odsjek inspekcije Ministarstva unutrašnjih djela, označio je italijanskog novinara Bondinija. Naime, Odsjek je raspolagao informacijama da se na početku rata Bondini nalazio u Nikšiću, gdje je, po svemu sudeći, služio interesima crnogorskih neprijatelja. Inače, novinar Bondini, skrenuo je pažnju crnogorskim vlastima na sebe, kada je na početku rata sa Osmanskim carstvom 1912. godine, po preporuci italijanskog poručnika Kaptanija (kasnije proizvedenog u čin majora crnogorske vojske), došao u Crnu Goru, i priključio se Primorskom odredu crnogorske vojske kao oficir (dobrovoljac). Za vrijeme rata predstavljao se kao ljekar, iako nikada nije obavljao ljekarsku dužnost. Naprotiv, taj mu je poziv služio samo kao izgovor, za obavljanje reporterskih poslova za italijanske srbofone listove, preko kojih

6 Crnogorski suveren dozvolio je da se vrate kućama: popu Zecu, Jovu i Niku Vukadinoviću, Božu Mezalinu, učitelju Kadiji, Dumu, Milošu i Vuku Zecu.

7 Barsko društvo tražilo je od Ministarstva finansija da se izuzetak napravi jedino u slučaju, albanskog državljanina, Gasparo Mamolija, jer im je bio potreban za rad „u radionici”.

je obmanjivao italijansku javnost, širio mržnju protiv Crne Gore i crnogorske uprave u novooslobođenim krajevima. Inače, uprava međunarodnih trupa u Skadru dva puta je Bondinija proganjala zbog zavodjenja javnog mnjenja, prevare i krađe, nakon čega je dolazio u Crnu Goru. Poslije toga je i po treći put dolazio u Crnu Goru, ali „gubio se u pravcu Albanije”. Informacija da se Bondini na početku rata sa Austrougarskom ponovo pojavio u Crnoj Gori, uznemirila je nadležne u Ministarstvu unutrašnjih djela, koje je živo interesovao razlog ponovog dolaska. Stoga su Oblasnoj upravi u Nikšiću naložili, da ukoliko su zaista bile tačne informacije da se Bondini nalazi na njenom području, da izvrši pažljiv pretres stana i stvari, kako bi se u slučaju pronalaska kompromitujućeg materijala izveo pred sud. U protivnom, trebalo ga je kao sumnjivu osobu protjeriti iz Crne Gore(DACG, M.V.Banoviću).

Iako je preduzeta opsežna potraga za Bondinijem i izvan nikšićkog rejona, vlast nije mogla da mu uđe u trag. Naprotiv, oblasni upravitelj u Nikšiću, Mirko Mijušković, tvrdio je da se novinar Bondini zasigurno nije nalazio u nikšićkoj varoši, kao ni među ljudstvom Druge i Treće divizije(DACG, M.Mijušković oblasni). Za Bondijem se očigledno tragalo i u ostalim dijelovima Crne Gore, ali tih dana od njega nije bilo ni traga ni glasa. Da li je Bondini boravio u Nikšiću na početku rata, ili je informacija o njegovom boravku bila lažna, teško je utvrditi. Interesantno, samo dva dana nakon što je ministar unutrašnjih djela naložio potragu za Bondinijem, dvojica italijanskih novinara, Beri i Macoti napustili su Crnu Goru. Prema podacima Oblasne uprave u Baru, Beri je otišao u Italiju a Macoti u Skadar. Što se tiče Bondinija, osim da se ne nalazi na njihovom području, Oblasna uprava u Baru drugim informacijama o njemu nije raspolagala(DACG, sekretar Ž. Nikčević). Ukoliko nije napustio Crnu Goru pod lažnim imenom, nije isključena mogućnost da je vijest o dolasku novinara Bondinija u Crnu Goru, bila neistinita.

No, ako je ostalo zagonetno da li je italijanski novinar Bondini dolazio u Crnu Goru, Ministarstvo unutrašnjih djela raspolagalo je nepobitnim dokazima, da je stari znanac crnogorskih vlasti, „poznati austrijski agent”, baron Nopča, bunio tokom ljeta 1914. godine po Malesiji, albanska plemena Kastrate i Škrelje, protiv Crne Gore. Strahujući da njegovo djelovanje ne dovede do sukoba na granici sa Albanijom, ministar unutrašnjih djela, Savo Vuletić, naložio je oblasnom upravitelju u Podgorici, da povjerljivim putem dozna, gdje se nalazi baron Nopča i šta radi, kako bi se preduprijedilo njegovo rovarenje na štetu crnogorskih nacionalnih i državnih interesa(DACG, S.P. Vuletić – 22. avg). No, informacije do kojih

su dolazile pogranične vlasti u Crnoj Gori nijesu ulivale optimizam, da je sukobe na granici sa Albanijom lako izbjeći. Tim prije, jer je crnogoska vlast preko svojih agenata saznala, „da se u Albaniji prosuo veliki novac kojim se nude muslimani da se pomire sa rimokatolicima i s njima u zajednici da rade”(DACG, sekretar Nikčević, 16. avg). Imajući u vidu da je crnogorska vlast vješto koristila antagonizam između katolika i muslimana u Albaniji, najviši interes da pomiri i ujedini Albance u borbi protiv slovenskih država na Balkanu, imala je Austrougarska. Stoga je dijeljenje novca Albancima muslimanske vjeroispovjesti 1914. godine najverovatnije bilo djelo njihove obavještajne službe, koja je od ranije ima razvijenu agenturnu mrežu u Albaniji. Zasigurno da je austrougarska obavještajna služba imala dosta svojih agenata i u novooslobođenim krajevima Crne Gore, posebno među nepravoslavnim stanovništvom pljevaljskog, plavsko-gusinjskog kraja i u Metohiji, što nije ostalo nepoznato crnogorskim vlastima. Naprotiv, samo nekoliko mjeseci nakon što je crnogorska vojska zauzela te krajeve, februara 1913. godine, crnogorska policija raspogala je informacijama da u gusinjski kraj treba da dođu dvije osobe iz Austrougarske, „radi bunjenja stanovništva”. Štaviše, poznato joj bilo da će radi manje upadljivosti, najvjerojatnije doći u crnogorskoj nošnji(DACG, M. Dragović), što u sredini sa dominantnim muslimansko-albanskim stanovništvom, nije bilo najsrećnije rješenje za prikrivanje identiteta. U svakom slučaju, crnogorska vlast pomno je pratila aktivnost austrougarskih agenata u novooslobođenim krajevima, posebno u graničnim krajevima prema Albaniji.

Istorijski izvori svjedoče da su od 1914. do 1916. godine crnogorske vlasti bile dobro upoznate sa djelovanjem austrougarskih agenata u Crnoj Gori, a poznat im je bio identitet određenog broja špijuna i najvažnije operativne metodama koje su koristili za vrijeme rata. Ali činjenica da nijesu mogle efikasno da suzbiju njihovu aktivnost, informacije crnogorskih vlasti o djelovanju austrougarske obavještajane službe u Crnoj Gori, nijesu značajnije poremetile planove neprijatelja na crnogorskom frontu. Za razliku od crnogorskih, informacije koje je austrougarska obavještajna služba dostavljala svojim vlastima, dale su doprinos vojnom slomu Crne Gore 1916. godine, što je u ratnim okolnostima bio zadatak koji je ona uspješno obavila.



**REFERENCES:****Arhivsko-bibliotečko odjeljenje Narodnog muzeja Crne Gore (ABO NMCG), fond Nikola I (NI).**

ABO NMCG, NI, 1915, k. II, 3868, đeneral B. Janković, načelnik štaba crnogorske Vrhovne komande – brigadiru, knjazu P. Petroviću Njegošu, komandantu Lovćenskog odreda, 24. februar.

ABO NMCG, NI 1914. k. I, 111, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – R. Popoviću, zastupniku ministra vojnog, 5. avgust.

ABO NMCG, NI 1914, k. III, 393/4, naredba komandanta Lovćenskog odreda, brigadira, knjza, Petra Petrovića Njegoša, 22. avgust.

ABO NMCG, NI 1914, k. III, 338, naredba komandanata Lovćenskog odreda, brigadira, knjaza, Petra Petrovića Njegoša, 11. avgust.

ABO NMCG, NI 1914, k. III, 326, komandir P. Lompar, šef štaba Lovćenskog odreda – brigadiru N. Pejanoviću, komandantu Srednje kolone Lovćenskog odreda, 10. avgust.

ABO NMCG, NI 1915, k. II, 1064, pukovnik P. Pešić, načelnik štaba crnogorske Vrhovne komande – komandi Lovćenskog odreda.

ABO NMCG, NI 1915, k. II, bez broja, P. Lompar, šef štaba Lovćenskog odreda – brigadiru I. Đuroviću, kom. A. Raičeviću, bez datuma.

ABO NMCG, NI 1914, k. III, 341, brigadir N. Pejanović, komandant Srednje kolone Lovćenskog odreda – brigadiru, knjazu P. Petroviću Njegošu, komandantu Lovćenskog odreda, 12. avgust.

ABO NMCG, NI 1914, k. III, 329, kapetan V. Zimonjić – Komandi Lovćenskog odreda, 23. avgust.

ABO NMCG, NI 1914, k. I, 111, S. P. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – R. Popoviću, zastupniku ministra vojnog, 5. avgust.

**Biblioteka Istorijskog instituta Crne Gore (BIICG)**

BIICG, Dnevnik Rista Popovića, f–330, sveska II, godina 1915, 1, 4–5.

**Državni arhiv Crne Gore (DACG), Ministarstvo unutrašnjih djela (MUD), Upravno odjeljenje (UO).**

DACG, MUD 1914, UO, f–153, 4235/1, raspis svim upravnim vlastima o proturanju lažnih vijesti, 3. oktobar.

DACG, MUD 1914, UO, f–150, 3486/1, zapisnik sa saslušanja Jovana Matanovića i doktora Božidara Perazića povodom proturanja raznih glasova o ratnim događajima, 4. avgust.



DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3330/4, sekretar Ž. Nikčević, oblasni upravitelj u Baru – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 28. jul.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3320/3, S. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – divizijaru, serdaru J. Vukotiću, ministru vojnom, 15. jul.

DACG, MUD 1915, UO, f-160, 1495/5, đeneral B. Janković, načelnik štaba crnogorske Vrhovne komande – Ministarstvu unutrašnjih djela, 17. mart.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3453/1, V. Petrović, predsjednik opštine Ulcinj – S. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 28. jul.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3480/2, M. V. Banović, šef inspekcije Ministarstva unutrašnjih djela – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 4. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-152, 2623, sekretar Ž. Nikčević, zastupnik oblasnog upravitelja u Baru – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 27. jul.

DACG, MUD 1914, UO, f-152, 1396, Barsko društvo – Ministarstvu finansija, 27. jul.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3544/10, M. V. Banović, šef inspekcije Ministarstva unutrašnjih djela – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 2. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3544/1, M. Mijušković, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 24. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3544/5, M. Mijušković, oblasni upravitelj u Nikšiću – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 13. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3544/3, sekretar Ž. Nikčević, oblasni upravitelj u Baru – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 13. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-151, 3580, S. P. Vuletić, ministar unutrašnjih djela – M. Dožiću, oblasnom upravitelju u Podgorici, 22. avgust.

DACG, MUD 1914, UO, f-150, 3549/2, sekretar Ž. Nikčević, oblasni upravitelj u Baru – S. P. Vuletiću, ministru unutrašnjih djela, 16. avgust.

### **Državni arhiv Crne Gore (DACG), Ministarstvo vojno (MV), Vučedolska brigada (VB).**

DACG, MV, VB, 1909–1014, f-1, 294, kapetan V. Baćović – komandi Divizije (Nikšić), bez datuma.

### **Državni arhiv Crne Gore (DACG), Ministarstvo vojno (MV), Komanda ratnih zarobljenika (KRZ), Akta i spiskovi (AiS).**

DACG, MV 1912–1915, KRZ, AiS, f-1, 93, spisak zarobljenika u Podgorici, 24. novembar 1914; Šesnaestog oktobra 1914. godine, ova lica nalazila su se skupa sa

austrougarskim zarobljenicima i vojnim bjeguncima u Danilovgradu. (DACG, MV 1914, KRZ, AiS, f-1, 122, kapetan N. Vukić – Ministarstvu vojnom, 16. oktobar).

**Državni arhiv Crne Gore (DACG), Ministarstvo vojno (MV), Vojna žandarmerija (VŽ),**

DACG, MV, VŽ, 1909–1915, f-1, 505/250, M. Dragović, policijski kapetan u Gusinju – šefu Vešoviću, 8. februar.

Živko Andrijašević, *Počeci obavještajne službe u Crnoj Gori*, Matica, br. 72, Cetinje–Podgorica, 2017.

N. M. Potapov, ruski vojni agent, *Dnevnik*, 1906-1907, 1912, 1914-1915, Podgorica – Moskva, 2003.

Zbornik dokumenata: *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu (1914–1916)*, priredio: Milan Šćekić, Podgorica, 2021.

*Glas Crnogorca*, 24. jul 1910.